

Translating Selected Short Story by Gujarati Female writer Kundanika kapadia

Mitali J Desai

Abstract:

This paper includes the complete translation of the selected story by Kundanika Kapadia. At the end of the paper researcher made a glossary in an alphabetical order. It also contains notes on colloquial terms and idioms used in the story in preparing these notes, Researcher drawn on Gujarati Encyclopedia, Gujarati lexicon web, Google Gujarati Input Tool, dictionaries as well as reference books.

Selection of Story

Firstly, before finalize the topic researcher read lots of Gujarati Short story by Gujarati female writers also gone through the history of Gujarati sort stories in translation aspects. It was noticed that some of the writers mostly talk about the highlight the condition of women, woman's relationship with woman and surrounding relations within middle-class society environment. This study was taken into hand with a view to highlight the condition of women in society. Translating a Selected Gujarati Short story into English inspired her to pursue her Doctorate research in the area of Translation.

From the period of Independence, some story writers are plotting their stories in their own way in the field of Gujarati literature. From all story writers *Kundanika bahen Kapadia* is totally different from other story writers.

Around 1951, There was of World Story Competition arranged by famous Newspaper - 'Janmbhumi', in the year 1951. Kundanika bahen Kapadia also took part in it and send a story 'Tears of the Love - Prem naa Anshu' - that was the first story written by her. The story was submitted on the last day and last moment. Story got the first prize in this competition which causes the main reason as a writer even she loves literature from the childhood.

In the collection of the stories, the author has tried to separate some human emotions from some cases, events and problems throughout life, and tried create a story which better explain real essence of life.

1. The loneliness experienced by a old age woman who lying in the bed and waiting for a death age (' will let you go' - 'જવા દઈશું તમોને')
2. A Full emotional story of the child, Mother, Father and Step Mother, the child who getting physical disabled after heavy fever causes main reason for death of Mother, Father also become helpless even he is doctor by profession. - ('Tears of Love' - 'પ્રેમના આંશુ')
3. Here's the problem of engagement for the girl having independent idea (Flower valley - 'ફલાવરવેલી').
4. The problem of the marriage of a committed daughter for her happiness by a lonely mother, ('the witness of the sea' - 'દરિયાની સાક્ષીએ').
5. Problems between new and older generations (at this age, alone? - 'આ ઉંમરે, એકલી?').
6. The incident of giving her own illegal child for adoption by deeply battered mother ('Spilled Fragrance' - 'ઢોળાયેલી સુગન્ધ').
7. The loneliness experienced in old age ('Usama' - 'ઉષ્મા').
8. Scenes of civilized and improved people (Improvement - 'સુધારો')

The story writer has taken a little bit of support based on the story of some incidents and stories. Some were she beautifully explained such events like Separation, Farewell, and union. But her main focus is to explain touch every human's hearts. The main aim of the short story is, reader become sensational and thoughtful after reading the story. Very Small event which touches readers deeply, ironic meaning, perching mystery, in one word it is stated as "Epiphany".

Women are in the center of these stories and the all the stories ends with happiness which carried out the main aim of the writers. Writer better explain deep emotions and tendency of human, different colour of life very artistic.

❖ Full translation of Story – 'The Tears of Love' by Kundanika Kapadiya

Finally, Saryu's marriage got finalized with Aanant. Everyone liked the groom and his family even Saryu also ready. Aanant was widower though he seemed to be attractive because of his tall, thin, somewhat dark but handsome body. His family reputation was good in the city and he started practicing just as a doctor, yet his name became famous in the city.,

There was no any reason to say no for such a groom for Saryu but one thing that is disturbing to her and that was five-year-old child of Aanant's first wife. The idea that she would become a mother of five-year-old child immediately after marriage affects her happiness and also affects bridal dreams and her joyfulness flutters was tied to the responsibility and moreover the child is physically disabled.

Such a disabled child will have to be cared for soon, even she would have to take care of all his work from morning to night, it seems that she would go Aanant's home as a baby taker. Of course, there was mother-in-law, sister-in-law, brother-in-law all were there and the family was big. But even then, she was civilized so that she could not be free from her duty as a mother for the sake of her own mind. This one thing was confusing to her and made it frigid of enthusiasm for marriage; but it was not possible to present it in front of someone against a certain opposition, and she could not present it due to shrinking and referring to some father's refinement, and the wedding day was also determined.

Aanant's child was not a disabled by born. He was very healthy and cute when he was born. There was uniqueness in it. The boy loved his mother very much. Whenever he is crying a lot, nothing can stop him after seeing and coming his mother he was forgetting to cry and smile sweetly then she is coming very fast and takes him in the lap and kiss on his forehead. And at that time, he felt like he will sit in the heaven and enjoyed eternal law of joy. When other kids get together on the street, Kiran is wrapped around his mother in the kitchen. [Sometimes, mother is busing in her household work and suddenly come after and annoying her and then laughing out loudly in front of her with lucrative face and all love would come out from his sweet eyes and all of whom said to Sushila in a joke that; Many people have son, but your son is different! Without giving any reply Sushila was smiling silently and the boy was so good that she kept him as a God's treasure.] Even though she exhausted sometimes of his mischief behavior, she would not let it go away from her eyes. Thus, he was wrapped around the mother with his mischief and fun and he became like a shadow.

But one day the breakup of this unbroken happiness of mother-sons has fallen. Kiran accidentally got sick. The first four days, he got a fever and started convulsion on the fifth day. His hands hanging over a few spaces, the foam turned to the mouth and the eyes climbed. When the snatching was gone, the boy's face turned faint as he returned to the gate of death and when he came to lightly sensed, he would be seen by naked eye in front of mother. Sushila was very nervous on this accident. Aanant immediately called the best experienced doctor in the city, but he could not provide specific medicine. Obviously the situation seemed serious, but he consoled that there is no need to panic and everything will be okay. Just going away, he called to Aanant and said, 'Life will not suffer from trouble, but it is possible that one organ gets wrong. Absolutely nothing can be said, but it cannot be surprising if something going wrong.

Kiran's two days passed with unbearable pain. Most of the time, Sushila sits beside him and passed her hand over forehead. When Kiran sensed at the time he saw her hand moving towards his forehead, he felt very calm, but when he got convulsion and become unconscious, at that time his entire existence would have got stretched for peace. By doing vain efforts, to become disappointed his breath fall down. After two days of doing so, on third day his struggling became silent. Without speaking he fell keeping quietly. He did not flutter his legs and hands nor did any chattering. Every one breathed comfortably but looking all activity of child minutely by Sushila, she felt that legs did not bounce because they could not grow up. It seemed like the stagnation of his foot likewise he does not have any contact with the above live organs. To make sure that she has lifted one leg slightly and while returned it, it falls down like lifeless wood Sushila crying loudly and become unconsciousness after watching the condition of her soft and sweet child who looks like as flower lies on the bed.

When Sushila woke up unconsciously, her life's color dimmed, and sadness was very much filled in her life as a darkest night. Her heart is broken by the idea that this beautiful child can never run and play again freely. The tears were shaken till the days in the name of the goddess of the destiny whose harsh heart doesn't melt by collecting world's all prosperity to spread near her feet. But who one able to illusive which had already happened? Kiran was slowly recovering, but in the few days he had suffered immense suffering due to which his nerves were weak and after two days all of them realized that he could not speak, when Sushila learned this, she was crying with plentiful tears. All the people in the house were very sad, but Sushila's whole life was shaken from the root.

Aanant have made many infirm remedies but nothing has changed. After a lot of effort, Kiran learned little bit walking with rubbing legs but his speech remained silent.

After emerging from illness, he began to express more and more love towards mother. He cannot speak anything. Only whole day he called her *maa maa* with unclear words and he drunk that word with his small and sealed lips. Since he learning to walk, going from the inside room to the kitchen, just like before, but looking at his mother with a much deeper feeling than before.

Sushila could not endure this worst situation of her sweet boy. She became joyless day by day. In the evening, when the boys were playing together in the street, she saw that Kiran was sitting alone on the outskirts of the corridor and looking at the white and gray color surrounded by the sky. When a star is twinkling in the sky over the cloud, the pleasant melody spreads over his face and mumbled unclearly said 'Maa: Full of tears came out from Sushila's eyes. Who knows how many

mysteries were filled in the child's silent language! Sometimes he would be looking at his mother in such an embarrassing situation, as if he would just say the pain of his heart, but he did not speak anything. Sitting in the corner of the corridor, he adorned hundred of knitted flower ring of open earth in mind. Sometimes the bright light in his blue eyes became shining that his face became so bright. Some unconditional pleasure filled his body parts.

On the edge of the open ground, ...the desire to run on the edge of the earth with two hands freely where the earth and the sky meets, it seemed to move towards the extremity of the argent cloud and fly over with fluttering wings. But everything is understood only by Sushila. She was getting such a unity with the child's heart that she could clearly hear his unspeakable language. She could understand all the things from each corner of his mind. But that was the way that she was becoming more stressful. These longings, hopes, an imaginative desire to fulfill everything with great pleasure-all these will be incomplete – in comprehensible, unstable? Will he make such dreams just to the end of life?

Sushila's inside wounds were becoming more and more deeper. All sensed that she became weak preparing for the fall. But the real reason was Kiran's unspeakable pain which is could not present in words and that was hiding behind unknown happiness which is silent, but no one can understand that only Aanant can understand, but what was the solution? Her health has worsened more and more.

Somebody suggested change the place to make her happy, but this sickness did not need to go elsewhere. Sushila would not spend money of her husband for travelling. Her mind was totally broken and it did not take long time to break down. And because of the pain of her child who was more beloved to her, leaving him alone on one evening; she closed the eyes to take the final part of this world. The wind shook slightly, and the flames burned down.

At the time of death, she insisted to bring Kiran to herself. The last time, when she turned her hand on the silk curly hair, she wanted to catch those moments and to have strong desire from bottom of the heart to cling him as never going to be departed.

Kiran also became immersed in these moments. But the death which performed its duty without any care of agony of delicate child as flower sepal and her mother's graceful love, and kept everything that was there in the house, without changing anything else, taking the life of person who had just began desire to live. It has gone away spreading dark shadow of suffering behind it.

Sushila wins the heart with her loving and practical expertise, so all of them have suffered a deep shock of her death but most painful condition was that child who was destitute and lonely among all in this large and big house. Who knows what happened to the house that he understood or not, but he frequently come and return with rubbing lags at that same place where her mother used to cook and slept on the bad and smiled painfully at that same place. But no one able to give clear answer of his smile (Mind's question). It is very surprising to know that the face which is submerged in the ocean of joy has never been seen before, and then it gradually become saddened. The first two days of the day, spoke maa, maa but that was also stopped. He was no more joyful as a past. Just like in the past, he is still sitting on the corner of the corridor, probably longer than before; and who knows what he was staring at the sky with silent emotion!

Kiran's pain touches all but he has no speech so by talking with him or some another way one cannot make him happy. Aanant kept a maid to play with him though maid not able to please him. Aanant brings full basket of toys but Kiran would not even look at them. After the death of the mother, he reacts as he did not know anyone and ramble alone and seeing with sad eyes towards maid who kept to play for him. Sometime he looked at her, rotate his neck and turn around his eye sights towards her. It seems that; in all the things, in all the peoples he only wants to see face of her mother and when he does not see her again, he gets very disappointed.

Naturally, after a while Aanant's second, marriage was talked in the house. He had a lot of love for Sushila, but by her death, he did not become free from attachment and still he is young so matter of another marriage has not been found inappropriate. There was only one fear in Aanant's mind and it was only about to Kiran. In his speechless life the boy makes her mother alive that way so that Aanant hesitate to touch misery desire in his dreamy state. He did not know how much he understood but if he feels that someone else has taken place instead of her sweet mother then he will be very shocked at his mind. Aanant knows it very well. He loved lots of his beautiful child from the bottom of the heart and he tried to take care of him as he is remaining remembers of wife's love rather than his own child. But because of his speechless life and cheerlessness over his face and especially due to rare time he got from business, he could not give as much attention to it. He always feels sorry for this. How one can trust on baby caretaker?. Aanant's mother was old and beautiful atmosphere surroundings this child, his incomprehensible sorrow not clearly seen or understand by Aanant's mother. So despite keeping affection on Kiran; Aanant's mother could not come in contact with child mind. The grandfather of Kiran does not meddling. He likes the kid but he desires such a kid who can speaks sweet and indistinct his beard and mustache pulled and wanted to have harass him. Everyone was very sympathetic to this deaf and disabled kid but due to uniqueness in nature of that kid nobody can take an active interest on him. Aanant's sister does not getting any spare time from her own children and managing home. She also in hurry to going back at her home after Bhabhi came. Aanant's two younger brothers and one sister studying at school and self-willed. Thus,

kid feels alone even surrounded by lots of people. There were facilities and prosperity around that kid yet his mind looked like zero.

Ultimately, Aanant decided to marry with saryu. It was necessary for him to fulfill the loss due to Sushila's death but even if the child is likely to get along with Saryu, then it will be very welcome. Of course, he had full doubts for this. What else could happen? He could not think of what else could be happen? If he does not get married then he cannot get happiness and beside that, there is no possibility of bringing the child to a better condition from the current situation.

And one year three months after the death of Sushila, the walls of Aanant's house painted marriage's *kasumbi* color. There was no special celebration as there was another marriage. However, the atmosphere of festival and hustle was created. Some relatives also arrived too. Aanant's aged mother moving around with the help of stick and giving instruction. Bliss line clearly seen on Aanant's father. Both of them had respect for Sushila, therefore they both felt deep pain in their mind for events behind marriage ceremony but still both satisfied that new bride come and brighten the home. Mainly the old man's imagination which is so sweet and joyful for him about grandchild who speaks sweet and childish and running here and there in the house. This incident was also brought enjoyment in the old man's life who generally speaks less and stays away from house's stuff and matters.

Kiran was looking at all this clutter, looking suspicious and fearful at the unfamiliar atmosphere. He did not understand what all this happened, but he did not feel good about what was happening. As the rush in house grew and the wedding day approached, it became more and more alone. All of them pay attention to it, but it is enough to cater and satisfy physical needs only. No one care about what the flow was running in child's mind. Sometimes when Aanant getting spare time and get a chance he calls Kiran and tries to make him laugh and want to know kid's mind but apart from deep painful eyes, what else did Kiran have? And on the day before of the wedding, when kid came to Aanant, and he looked at Aanant with painful eyesight so Aanant's eyes also filled with tears. At the time of Sushila's death, he did not cry as much as cried that time. This beautiful child full of sorrowful so that his mind goes deeply upset so once he put down the idea of getting married but he also understood that there is no meaning if he do not getting married. Not only that, the possibility of spreading light of joy in the child's life would also have been destroyed by not marrying. On the other day, when the *Jan* of marriage departs, Aanant thinks in mind that he is something good as well as something betrayal with Kiran. For the last two days, thinking about the life of Kiran, he was immersed on her mind that the marriage was not done for himself but for Kiran and there is only question arise, that how will this marriage be successful for Kiran?

Saryu's *Jan* came in courtyard and even though Saryu had seen many times Aanant; she saw him again Navodha's eye sights secretly from one window. There were so many golden fantasy of marriage in her unmarried mind. It was her desire that life become full of bliss and love but all her desire became dull of the memory of disabled child. She had sympathy and compassion in her heart, yet the existence of such responsibility in the first honey days of marriage annihilates it. If the child was not disabled, it could be easy to send him maternal grand father's home in early days. After sometimes she would call kid back. Of course, she will not differentiate care between this child and her own child and will take care of him completely. But as she strings together colorful poetry of marriage particular on that time she consistency think in mind that how good if would be no serious responsibility of handling this child. Suddenly she realized that she could explain Aanant to keep a maid for a child. In starting days of marriage and Aanant's mother also present so no need to worries. Apart from Aanant, she was not aware of other family members, she thought well and laid the trail of future life on the flower of hope.

Finally got married, she departs from parents and siblings with heavy tears in eyes then the socialized practical mother asked her slowly. "if it happens, do not forget to keep that kid at maternal grandfather's home". Do not make busying yourself within him. And by saying this; supporting herself by chattering; her daughter Saryu still like a child, how can she take care of another child? Meanwhile as kid is disabled. It is better to send baby kid at maternal grandfather home rather both getting bothered. Saryu shake her neck and touches the feet of everyone for blessing. After getting blessing from all of them with unimaginable mixed feelings of sorrow and joy Saryu sat in the car. The car departure, and after few minute ago parent's Saryu now become Aanant's wife was going to find the place among strangers.

Everyone reached at home at night. All of them greeted with love to new bride. The older mother and father-in-laws blessed both. Younger sister-in-laws smiled and told that "you look like same as goddess of wealth. And takes well wished. The very first entry of Saryu into unfamiliar house was pleasant but soon after this happy atmosphere the idea of that disabled child came dragging lags among surface due to not able to speak sounded 'uuu'uuu' from deep thought. Child sees towards all with helpless eye sight. Frequently expressing his disability and awkwardly in the long stages of crying, she did not like this imagination. Despite being very equitable, she was disappointed. Who knows, how often he plays in place? Repeatedly how he going to be dirty, if he hugs her with his unclean and dusty hand by believing her as his mother? Her mind was filled with dislike. No, she will take care of her beautiful days without doing her duty.

That night she thought of telling Aanant to keep maid for Kiran. But even though lots of thinking about that child, she didn't even find him then her eyes turned around with curiosity. She feels every moment that she has to see that disgusting

scene just now. But there she heard that Aanant asked: “Where is Kiran, Maa ?” Saryu is listening carefully. The answer came from his mother to him:” he has already fallen sleeping. ‘After getting this Saryu feels little bit of relax.

In the beginning of the new life, there was no problem to see anything that she did not like, but there will to much desire to see the child so once again she feel that he is in the house and tomorrow she has to see that child if he had not seen tonight then what was the problem?

Immediately she realized that instead of thinking about the husband at all, her attention focused on the child. In the mind, the ignorance of her own husband on the such a way she feels getting shy and late night, after all the reception and auspicious worship have passed. When she stands up in front of Aanant very first time then having lost her self-love in the husband’s love, her entire woman heart becomes melody. She forgot Kiran for a while. The eye sight towards him. Aanant saw the deep sense of affection and faith that he was blessed with his own happiness and he feels that she will take care of Kiran and fill his helpless life with his motherly affection, then due to first honeymoon night Saryu forgot all and there was no atmosphere to talk about other things.

The next day morning Saryu came down to ground floor. No one was wake up expect mother-in-law. The closed doors and windows was opened by mother-in-law and she sat down one inside room chanting garland. Saryu saw it for long time, and then looked around to see whole house in the meanwhile she saw a beautiful child sat on the gallery and looking little color of the sky consistently. She believes that, a boy may be from one of the relatives and thinking so she is standing near with him. Under the curly and wavy hair, she saw a face looked like as white lotus flower. There was a slight blue shadow of softness on whole face. In his blue eyes, no strange pain came and got stuck, two small tears on the cheeks were looked like as a dew on the lotus leaf. He wore a blue colored cloth and sat down keeping feet long. His overall appearance was so lovely that she felt like a whose feet have been lost in vast earth’s surface. And such a divine boy curiously waiting for his mother whose distracted seen towards sky and the tears flow from his eyes.

Saryu’s motherhood inner voice deeply full spla ce of pain. She sat down with child and turned his face affectionately towards her and said softly what is your name? From looking at the sky, Kiran looking towards Saryu. Saryu smiled sweetly and told; don’t you have name? Kiran don’t speak just look at her silently. Saryu thinks that probably he is the son of her sister-in-law. She thinks in mind that, being a mother of such nice child; how mother would feel so proud and then after having lovable laugh, she pulled child’s face towards her chest and said, ‘will not you speak with me? This time Kiran laughs that the same sweetest smile. In this women’s love, he feels own mother going to be alive. His own mother just came back in new looks to respond his smile and after long months. It was first time that he spoke again in same style ‘Maa’! Surprisingly, she saw that he could not speak and his long legs were unconscious. One moments she become like unconscious with astonishment and embarrassment. This as the only child she imagined and drawing disgusting pictures in her mind. So beautiful! So pure! With an impulse she wiggged with her chest and kisses him on forehead with deep of love two drops of tears fall down on Kiran’s head from her eyes. Kiran closed his eyes with happiness. And the same time Aanant came into door step and both of them were seen in deeply love. And gradually turned back with tears of happiness in eyes.

*****

❖ Observations:

Writer Kundanika kapadia main intention behind story line Enjoying the real essence and true value of life. There are many types of relationships between humans and human beings throughout life, and there are also many problems beliefs and emotions at different ages in society. What does all this mean? What is the secret? It is her vision as a narrator to identify and illustrate as a woman Story writer. According to her concept, life is the main thing, and then literature is the next thing. In her writings touches the soul of every reader, the realization is the first thing, the shape is the next thing.

❖ Conclusions.

From the very beginning translation is considered to be a complex activity. It has poised a lot of problems. Various critics have worked over it and had given various notions and ideas regarding it. But there has been a very strong assertion of the individuality of the translation in the twentieth century. The translator is no longer required to translate the original word by word. And to be sure, translation is bound to play a very crucial role in the years to come.

❖ Glossary:

1. Ben/Bahen: means sister but is also used as a general term to address a woman specially in Gujarat of India
2. Bhabhi: Brother’s wife
3. Bhagyavidhaatri: The goddess of the destiny
4. Jaan: A marriage Procession
5. Laxmi: Name of the goddess of wealth and wife of Lord Vishnu

6. Ma: Mother
7. *sowbhagyavati*: a woman who dies while her husband is still alive is
8. Sheera: Halwa made with a wheat flour

❖ Bibliography

1. Kapadiya, Kundanika. KundanikaKapadiyaniShresthaVartao, Ahmedabad: Bookmark Publication, 1987.

❖ Webliography

1. <https://en.m.wikipedia.org>
2. www.google.com/translation
3. www.gujaratilexican.com
4. www.oxforddictionaries.com

❖ Appendix

પ્રેમના આંશ - કુન્દનિકા કાપડીયા

સરયુનાં લગ્ન આખરે અનંત સાથે નક્કી થયાં. બધાંને આ વર ને આ ઘર ગમ્યાં હતાં અને સરયુને પણ કશો વાંધો કાઢવા જેવું દેખાયું નહિ. અનંત બીજવર હતો પણ એની ઉંમર કાંઈ બહુ ન હતી; અને એના ઊંચા, પાતળા, કંઈક શ્યામ પણ સોહામણા દેહને કારણે એ આકર્ષક કહી શકાય એવો લાગતો હતો. એના ઘરની પ્રતિષ્ઠા શહેરમાં સારી હતી અને ડોક્ટર તરીકે એણે હમણાં જ પ્રેક્ટિસ કરવાની શરૂઆત કરી હતી છતાંય એનું નામ શહેરમાં વિખ્યાત થઈ ગયું હતું. આવા વરને માટે સરયુને ના પાડવાનું કાંઈ જ કારણ નહોતું, પણ એને એક વાત ખૂંચ્યા કરતી અને તે અનંતની પહેલી પત્નીના પાંચ વરસના બાળકની લગ્ન કરીને તરત જ પાંચ વરસના આ બાળકની માતા બનવું પડશે એ વિચાર એના ઉલ્લાસને, એના નવચૌવનના સ્વપ્નોને, એના આનંદભર્યા ફફડાટને જવાબદારીની દોરીથી બાંધી દેતો હતો અને અધૂરામાં પૂરું એ બાળક અપંગ હતો.

આવા અપંગ બાળકની જઈને તરત કાળજી રાખવી પડશે. સવારથી તે રાત સુધીનાં એનાં બધાં કામ સંભાળવાં પડશે, એ ખ્યાલે એને જાણે પોતે આયા તરીકે અનંતને ઘરે જતી હોય એવું લાગતું હતું. અલબત્ત, ત્યાં સાસુ, નાણંદ, દિયર વગેરે ઘણાં હતાં અને કુટુંબ મોટું હતું. પણ એમ છતાંય પોતે સંસ્કારી હતી એટલે પોતાના મનના ખાતર પણ મા તરીકેની ફરજમાંથી મુક્ત થઈ શકે એમ નહોતી. આ એક વાત એને મૂંઝવ્યા કરતી હતી, લગ્નના એના ઉત્સાહને મંદ પાડી દેતી; પણ એને નક્કર વિરોધ તરીકે કોઈની સામે, કાંઈક સંકોચથી અને કાંઈક પિતાની સંસ્કારિતા ગણાય એ દષ્ટિએ તે રજૂ કરી શકી નહિ અને લગ્નનો દિવસ નક્કી પણ થઈ ગયો. અનંતનો એ બાળક કાંઈ પહેલેથી અપંગ નહોતો. એનો જન્મ થયો ત્યારે તો એ ખૂબ જ તંદુરસ્ત અને સુંદર હતો. એનામાં એક વિશિષ્ટતા હતી. એ છોકરો એની માને ખૂબ ચાહતો. ગમે તેટલું રડતો હોય, કશાયથી માનતો ન હોય ત્યારે એની માને માત્ર આવતી જુએ કે રડવાનું ભૂલી જઈને એક એવું તો મધુર સ્મિત કરતો કે મા એને દોડીને ગોદમાં લઈ લેતી અને કપાળ પર ચુંબન કરતી અને ત્યારે એને જાણે પોતે સ્વર્ગમાં બેઠો બેઠો આનંદની અનંત ધારામાં સ્નાન કરી રહ્યો હોય એવું લાગતું. બીજાં બાળકો શેરીમાં એકઠાં મળી તોફાનમસ્તી કરતાં હોય ત્યારે કિરણ રસોડામાં એની માની આસપાસ વીંટળાઈ રહેતો. ક્યારેક પાછળથી અચાનક આવી કામકાજ કરતી માને હેરાન હેરાન કરી મૂકતો અને પછી માની સામે આવી ખિલખિલાટ હસી પડતો; અને એમ હસતાં એ મા સામે જોતો ત્યારે એની બે મધુર આંખોમાંથી એવો તો પ્રેમ નીતરી રહેતો કે બધાં મશ્કરીમાં સુશીલાને કહેતાં : ‘દીકરા તો ઘણાને હોય છે, પણ તારાની તો વાત જ નિરાળી !’ સુશીલા કશોય પ્રત્યુત્તર આપ્યા વિના મંદ હસતી અને છોકરો એટલો તો સરસ હતો કે એને એ પ્રભુનું ધન હોય એમ સાચવતી. એનાં તોફાનોથી ઘણી વાર ત્રાહિ પોકારી ઊઠતી છતાંય એને પોતાની નજરથી અળગો થવા દેતી નહિ. આમ પોતાનાં તોફાનો અને મસ્તી વડે એ માની આસપાસ વીંટળાઈ રહ્યો હતો અને એની છાયા જેવો બનતો જતો હતો.

પણ એક દિવસ મા-દીકરાના સુખની આ અવિચ્છિન્ન ધારામાં ભંગાણ પડ્યું. કિરણ એકાએક ખૂબ સખત માંદો પડ્યો. પહેલા ચારેક દિવસ તો એને તાવ આવ્યો અને પાંચમે દિવસે એને આંચકી શરૂ થઈ. થોડા થોડા અંતરે એના હાથપગ તણાઈ જતા, મોંએ ફીણ વળી જતાં અને આંખો ઊંચે ચડી જતી. આંચકી શમી જતી ત્યારે છોકરો જાણે મૃત્યુના દ્વારે જઈને પાછો આવતો હોય એમ એનો ચહેરો ઢિંકકો પડી જતો અને સહેજ ભાનમાં આવતો ત્યારે આર્દ્ર નજરે મા સામે જોઈ રહેતો.

સુશીલા તો આ પ્રસંગે ખૂબ જ ગભરાઈ ગઈ હતી. અનંતે તરત જ શહેરના સારામાં સારા અનુભવી ડૉક્ટરને બોલાવ્યો પણ એ કશી ચોક્કસ દવા આપી શક્યો નહિ. દેખીતી રીતે સ્થિતિ ગંભીર લાગતી હતી, પણ એને આશ્વાસન આપ્યું કે ગભરાવાની કશી જરૂર નથી ને બધું ઠીક થઈ રહેશે. માત્ર જતાં જતાં અનંતને પાસે બોલાવી ધીમેથી એને કહ્યું : 'જિંદગીને કશી મુશ્કેલી નહિ આવે, પણ સંભવ છે કે એકાદ અંગ ખોટું પડી જાય. ચોક્કસ કશું કહી શકાતું નથી, પણ આમ બને તો નવાઈ નહિ.

બે દિવસ કિરણના અસહ્ય તરફડાટમાં વીત્યા. આખોયે વખત સુશીલા એની પાસે બેસીને એના માથા પર હાથ ફેરવ્યા કરતી. કિરણ ભાનમાં હોય ત્યારે માથે માનો હાથ ફરતો જોઈ એને ખૂબ શાંતિ વળતી, પણ આંચકી આવતી અને એ બેભાન થઈ જતો ત્યારે એનું સમગ્ર અસ્તિત્વ જાણે એ શાંતિને પામવા તરફડી ઊઠતું, ખેંચાઈ જતું. વલખાં મારી મારીને, નિરાશ થઈને એના પ્રાણ પટકાઈ પડતા. બે દિવસ આમ વીત્યા પછી ત્રીજે દિવસે એનો તરફડાટ શાંત થઈ ગયો. ચુપચાપ બોલ્યા વગર એ શાંતિથી પડી રહ્યો. હાથપગ એણે ઉછાળ્યા નહિ, કશો બબડાટ પણ કર્યો નહિ. સહુએ નિરાંતનો શ્વાસ લીધો. પણ અત્યંત બારીકાઈથી બાળકની હરેક ક્રિયાને જોઈ રહેલી સુશીલાને લાગ્યું કે પગ ઊછળતા નહોતા કારણ કે એ ઊછળી શકતા નહોતા. એના પગમાં જડત્વ આવી ગયું હોય એવું લાગતું હતું. જાણે ઉપરનાં ચેતનમય અંગો સાથે એને કશો સંપર્ક જ ન હોય. વધુ ખાતરી કરવા માટે એણે એનો એક પગ સહેજ ઊંચો કરીને પાછો મૂક્યો ત્યારે નિર્જીવ લાકડાની જેમ એ પટકાયો. ખાટલામાં પડેલા પારિજાતના ફૂલ જેવા મધુર કોમળ બાળકની આ સ્થિતિ જોઈ સુશીલાનું સઘળું ચેતન હરાઈ ગયું ને એક ચીસ પાડી એ ત્યાં બેભાન થઈ ગઈ.

આ અભાનતમાંથી સુશીલા જાગી ત્યારે એના જીવનનો રંગ ઝાંખો પડી ગયો હતો અને એના મનમાં અંધારી રાત જેવી ગમગીની ગાઢપણે વ્યાપી ગઈ હતી. આ સુંદર બાળક હવે કદી ચાલી નહિ શકે, મુક્ત રીતે હવે કદી ફરી નહિ શકે એ ખ્યાલે એનું દિલ ચિરાઈ જતું. દુનિયાની તમામ સમૃદ્ધિ એકઠી કરીને જેનાં ચરણ પાસે પાથરી દઈએ તોયે જેનું કઠોર મન પીગાળતું નથી એવી ભાગ્યવિધાત્રીના નામ પર દિવસો સુધી એણે આંસુ સાર્યાં. પણ જે એક વાર બની ગયું એને હવે કોણ મિથ્યા કરી શકવાનું હતું ?

કિરણ ધીમે ધીમે સાજો થતો જતો હતો પણ આ થોડા દિવસમાં એણે જે અપાર યાતના વેઠી હતી એને પરિણામે એના જ્ઞાનતંતુઓ નબળા પડી ગયા હતા અને બે દિવસ પછી સહુને ખબર પડી કે એનાથી હવે બોલી શકાતું પણ નથી. સુશીલાએ આ જાણ્યું ત્યારે એ ચોધાર આંસુએ રડી રહી. ઘરનાં બધાં માણસોને ખૂબ દુઃખ થયું, પણ સુશીલાની તો આખી જીવન-ઈમારત જાણે મૂળમાંથી ડોલી ગઈ.

અનંતે ઉપચાર તો ઘણા કર્યા પણ કાંઈ વળ્યું નહિ. ખૂબ પ્રયત્નો પછી કિરણ બેસીને ઘસડાતો ઘસડાતો થોડું ચાલતાં શીખ્યો, પણ એની વાણી તો અબોલ જ રહી.

માંદગીમાંથી ઊઠ્યા પછી કિરણ મા પ્રત્યે જાણે વધુ ને વધુ પ્રેમ દર્શાવવા લાગ્યો. એ કશું બોલી શકતો નહિ. માત્ર આખો દિવસ અસ્ફૂટ સ્વરે મા, મા, કહ્યા કરતો અને એના નાનકડા બે તપ્ત હોઠ વડે એ શબ્દને પીધા જ કરતો. ચાલવાનું શીખ્યો ત્યારથી અંદરના ઓરડામાંથી રસોડામાં પહોંચી જતો ને પહેલાની જેમ જ, પણ પહેલાં કરતાં કેટલાય વધુ ઊંડા ભાવથી મા તરફ નિહાળી રહેતો.

રેશમી ફૂલ જેવા આ છોકરાની આવી દશા સુશીલા જીરવી શકી નહિ. એ દિવસે ને દિવસે વધુ ગમગીન થતી ગઈ. સાંજ નમે, શેરીમાં છોકરાં ટોળે મળી રમતાં હોય ત્યારે એ જોતી કે કિરણ એકલો બહાર ઓસરીના છેડા પર બેઠો બેઠો શ્વેત ને ભૂખરા રંગથી ઘેરાયેલા આકાશ તરફ મીટ માંડીને જોઈ રહેતો. વાદળથી છવાયેલા આકાશમાં એકાદ તારો ચમકી ઊઠતો ત્યારે એના મોં પર પ્રસન્ન મધુરતા ફેલાઈ જતી અને અસ્પષ્ટ સ્વરે મા – એવું કાંઈક આહું એ બબડતો. સુશીલાની આંખોમાં આંસુ ભરાઈ આવતા.

આ બાળકની મૂંગી ભાષામાં કોને ખબર કેટલી રહસ્યમયી વાતોનો ભંડાર ભર્યો હતો ! કોઈક વાર એ એવી તો વ્યગ્ર દષ્ટિએ મા સામે જોઈ રહેતો, જાણે હમણાં જ એના હૃદયની વેદના બોલી ઊઠશે, પણ એ કશું બોલતો નહિ. ઓસરીના ખૂણામાં એકલો બેસી સામેની ખુલ્લી ધરતીને મનમાં ને મનમાં સેંકડો ફૂલમાળ ગૂંથી એ શણગાર્યા કરતો. ક્યારેક એની ભૂરી આંખોમાં એવો અદ્ભુત પ્રકાશ છવાઈ જતો કે એનું મોં એનાથી ઊજળું થઈ જતું. કોઈક અનિર્વચનીય આનંદ એના અંગઅંગને ભરી દેતો. ખુલ્લા મેદાનમાં બે હાથ છૂટા મૂકી આ છેડેથી પેલા..... ધરતી ને આકાશ જ્યાં મળે છે એ છેડા સુધી દોડી જવાનું એને મન થતું, રૂપેરી વાદળના ઢગની પેલે પાર પાંખ ફફડાવીને ઊડી જવાની ઈચ્છા થતી. પણ બધું તો માત્ર સુશીલા જ સમજતી. બાળકના હૃદય સાથે એ એવું એકત્વ મેળવી રહી હતી કે એની વણબોલી ભાષાને એ સ્પષ્ટપણે સાંભળી શકતી. એના મનના ખૂણે-ખૂણામાં ફરીને એની તમામ વાતો સમજી શકતી. પણ એથી તો એ વધુ હિજરાતી જતી હતી. આ અંખનાઓ, આશાઓ, વિશાળ આનંદને અણુઅણુએ ભરી લેવાની અસીમ કામનાઓ – આ બધું જ અધૂરું – અવ્યક્ત, અણપૂર્યું રહેશે ? જિંદગીના અંત સુધી એ આમ સ્વપ્નો જ ઘડ્યાં કરશે ?

સુશીલાના અંતરનો ઘા ઊંડો ને ઊંડો થતો ગયો. સહુએ એને વિલાતી, સુકાઈ જતી, ખરી પડવાની તૈયારી કરતી જોઈ. પણ એનું કારણ કિરણની આ મૌનમયી અજ્ઞાત પ્રસન્નતા પાછળ છુપાયેલી, પ્રગટ ન થઈ શકતી વાણીની વેદના જ હતી, એ વાત કોઈ સમજી શક્યું નહિ. માત્ર અનંત એ સમજતો, પણ એનો શો ઉપાય હતો ?

એની તબિયત વધુ ને વધુ બગડતી ચાલી. ‘વહુને હવાફેર કરાવો.’ એમ ઘરમાંથી કોઈ બોલ્યું, પણ આ માંદગીને હવાફેરની જરૂર નહોતી. સ્થાનફેર કરાવા જેટલા પૈસા સુશીલાએ પતિ પાસે ખરચાવ્યા નહિ. એનું મન તો ભાંગી ગયું હતું કે એ ભાંગી ગયેલા પાયાવાળી ઈમારતને તૂટી પડતાં વાર ન લાગી. અને જે એને પ્રાણથીય વધુ પ્રિય હતો એની વેદનાને કારણે, એને જ છોડીને એક સાંજે એણે આ દુનિયાની અંતિમ વિદાય લેવા આંખો મીંચી દીધી. પવન સહેજ ધૂંજ્યો, હવા કંપી ને જ્યોત બુઝાઈ ગઈ.

મૃત્યુ વખતે એણે આગ્રહપૂર્વક કિરણને પોતાની પાસે લાવવાનું કહ્યું હતું. છેલ્લી વાર એણે કિરણના રેશમી વાંકડિયા વાળ પર હાથ ફેરવ્યો ત્યારે એ પળોને પકડી લેવાની, જીવનમાં એ પળોને ચિરસ્થિર કરી રાખવાની, કદી છૂટા પડવું ન પડે એમ અંતરના આલિંગનમાં જકડી રાખવાની તીવ્ર ઈચ્છા થઈ આવી.. કિરણ પણ આ પળોમાં તલ્લીન બની ગયો હતો. પણ મૃત્યુએ, ફૂલની પાંદડી જેવા સુકુમાર આ બાળકની વેદના ને પ્રેમના પ્રવાહ જેવી સુશીલાની જરાય પરવા કર્યા વિના એનું કર્તવ્ય બજાવી લીધું અને ઘરમાં બધું હતું એમ ને એમ જ રહેવા દઈ, ક્યાંય કશોય ફેરફાર કર્યા વિના, માત્ર જીવન માટે તલસાટ કરી ઊઠેલા એક પ્રાણને હરી લઈ, પોતાની પાછળ દુઃખની ઘેરી છાયા પાથરીને એ ચાલ્યું ગયું.

પોતાના પ્રેમાળ સ્વભાવ અને વ્યાવહારિક નિપુણતા વડે સુશીલાએ સહુનાં મન જીતી લીધાં હતાં એટલે સહુને એના મૃત્યુથી ઊંડો ઘા લાગ્યો, પણ સહુથી ઊંડી વેદના તો પેલા, આવડા મોટા ઘરમાં, આટલા બધા માણસોની વચ્ચે નિરાધાર ને એકાકી બની ગયેલા બાળકની હતી. જે થયું હતું એ એને સમજાયું હશે કે કેમ એ તો કોને ખબર, પણ પગ ઘસી ઘસીને એ પહેલાં જ્યાં મા રસોઈ કરતી હતી ને પાછળથી જ્યાં એ ખાટલામાં સૂઈ રહેતી ત્યાં વારંવાર જાઆવ કર્યા કરતો અને એ સ્થાન પ્રતિ કંઈક વેદનાભર્યું આહું હસતો. પણ એના સ્મિતનો એથી અનંતગણો ઊજળો ઉત્તર આપનાર સામે કોઈ મળતું નહિ. જેની સામે જોઈ એ આનંદના સાગરમાં ડૂબી જતો એ ચહેરો હવે ક્યારેય નજરે પડતો નથી એ જાણીને એને પહેલાં તો ખૂબ આશ્ચર્ય થયું અને પછી એ ધીમે ધીમે ઉદાસ બની ગયો. પહેલા બેત્રણ દિવસ એ મા, મા, એવું અર્ધવ્યક્ત ગુંજન કરતો, એ પણ બંધ થઈ ગયું. પહેલાં જેવી શાંત પ્રસન્નતાથી હવે એનાં અંગાંગ હસી રહેતાં નહિ. માત્ર પહેલાંની જેમ જ હજુય એ ઓસરીના છેડા પર બેસતો, પહેલાં કરતાં હવે કદાચ વધારે લાંબો વખત; અને નીરવ ભાવે આકાશ સામે કોણ જાણે શુંયે જોઈ રહેતો !

એની આ કરુણતા સહુને સ્પર્શી જતી, પણ એની પાસે વાણી નહોતી, એટલે વાતો કરીને કે બીજી કોઈ રીતે એને રીઝવી શકાતો નહિ. અનંતે એને રમાડવા માટે એક બાઈ રાખી પણ કિરણ એનાથી ખુશ થયો હોય એવું લાગ્યું નહિ. ટોપલી ભરીને રમકડાં એને માટે અનંત લઈ આવ્યો પણ કિરણે તો એની સામે જોયુંયે નહિ. માના ગયા પછી જાણે બીજા કોઈને ઓળખતો ન હોય એમ એ એકાકી ફર્યા કરતો અને એને રમાડવા માટે રાખેલી બાઈ તરફ ઉદાસ આંખોએ જોઈ રહેતો. ક્યારેક એને જોઈને એ ડોકું ધુણાવતો ને નજર વાળી

લેતો. એવું લાગતું, જાણે બધી વસ્તુઓમાં, બધી વ્યક્તિઓમાં એ માને જ નીરખવા મથે છે, અને એને મા નથી દેખાતી ત્યારે ખૂબ નિરાશ થઈ જાય છે.

સ્વાભાવિકપણે થોડા સમય પછી અનંતના બીજા લગ્નની વાત થઈ. તેને સુશીલા માટે ખૂબ પ્રેમ હતો પણ એના મૃત્યુથી એ વિરાગી નહોતો બની ગયો અને એ હજી તદ્દન જ જુવાન હતો એટલે બીજા લગ્નની વાત ક્યાંય અનુચિત લાગી નહિ.

અનંતના મનમાં માત્ર એક જ ડર હતો, ને તે કિરણનો. એ છોકરો એની માને, પોતાના મૂગા જીવનમાં, એટલી તો સજીવ રાખી રહ્યો હતો કે અનંત એની આ સ્વપ્નભરી અવસ્થાને, એની આ વેદનામયી ઘેલણને સ્પર્શતાં અચકાતો હતો. એ કેટલું સમજે છે એની તો એને ખબર પડી નહોતી, પણ પોતાની મધુર માનું સ્થાન બીજી કોઈ વ્યક્તિએ લીધું છે એવું એને લાગશે તો એના મન પર ખૂબ આઘાત થશે, એ વાત તે સમજતો હતો. મનોમન એ આ સુંદર બાળકને ખૂબ ચાહતો અને પોતાનું બાળક હોય એના કરતાં મૃત પત્નીના પ્રેમની શેષ સ્મૃતિ હોય એ રીતે એને સાચવવાનો પ્રયત્ન કરતો. પણ એના મૂગા જીવનને કારણે, એના મુખ પર છવાઈ રહેલા વિષાદને કારણે અને ખાસ કરીને તો પોતાના વ્યવસાયમાંથી ઓછો વખત મળવાને કારણે, એના તરફ જોઈએ તેટલું ધ્યાન તે આપી શકતો નહિ.

આ વાતનો એને હંમેશ અફસોસ રહ્યા કરતો. ભાડૂતી બાઈ ઉપર કેટલો વિશ્વાસ રાખી શકાય ? એની મા ઘરડી હતી અને આ બાળકની આસપાસ રહેલા સૌંદર્યના વાતાવરણને, એના અગમ્ય વિષાદને, સ્પષ્ટપણે જોઈ કે સમજી શકતી નહિ, એટલે એના પર વહાલ રાખવા છતાં એના મનના સંપર્કમાં આવી શકતી નહિ. ડોસા ઝાઝી લખનછપન કરતા નહિ. એમને આ બાળક ગમતો, પણ કાલુ બોલનાર, મીઠી વાતો કરનાર, પોતાનાં દાઢી-મૂછ ખેંચી પોતાને સતાવનાર કોઈ હોય એવી ઈચ્છા એમને રહેતી. મૂગા અને અપંગ આ બાળક પ્રત્યે બધાંને ખૂબ સહાનુભૂતિ હતી પણ એના સ્વભાવની વિશિષ્ટતાને કારણે કોઈ એનામાં સક્રિય રસ લઈ શકતું નહિ. અનંતની બહેન પોતાના છોકરાંઓમાંથી અને મોટા ઘરની વ્યવસ્થામાંથી પરવારતી નહિ. હવે ભાભી આવે તો પોતાને ઘેર પાછી જવા એ પણ ઉત્સુક થઈ રહી હતી. અનંતના બે નાના ભાઈ અને એક બહેન શાળામાં ભણતાં હતાં અને મનમોજી હતાં. આમ આટલાં બધાં માણસોની વચ્ચે પેલો બાળક સહુથી વીંટળાયેલો છતાં એકાકી હતો. એની આસપાસ સગવડ ને સમૃદ્ધિ હતા, છતાં એનું મન શૂન્ય સરખું દેખાતું.

આખરે અનંતે સરયુ સાથે લગ્ન કરવાનું નક્કી કર્યું. એને પોતાને તો સુશીલાના મૃત્યુથી પડેલી ખોટને પૂરવા સાથીની જરૂર હતી જ, પણ બાળકનેય કદાચ સરયુ સાથે ફાવી જાય તો એ એને માટે પણ ઘણું આવકારદાયક બને. અલબત્ત, આ વાત માટે એને પૂરી શંકા હતી. પણ એ સિવાય બીજું શું થઈ શકે, એ તે વિચારી શક્યો નહિ.. લગ્ન ન કરે તો પોતાના સુખને તો એ ન જ મેળવી શકે અને એ ઉપરાંત બાળકનેય, આજે એ જે સ્થિતિમાં છે એનાથી વધુ સારી સ્થિતિમાં લાવવાની શક્યતા ન રહે.

અને સુશીલાના મૃત્યુ પછી સવા વરસે ફરી એક વાર અનંતના ઘરની દીવાલો લગ્નના કસુંબી રંગથી રંગાઈ રહી. બીજું લગ્ન હતું એટલે કશી ખાસ ધામધૂમ તો નહોતી, છતાંય ઉત્સવ અને ધમાલનું વાતાવરણ તો સર્જાઈ ગયું હતું. કેટલાંક સગાંઓ પણ આવી પહોંચ્યાં હતાં. અનંતની ઘરડી મા લાકડીને ટેકે ટેકે બધે ફરતી અને સૂચનાઓ આપતી. ડોસાના શાંત ચહેરા પર આનંદની રેખાઓ સ્પષ્ટ દેખાતી હતી. સુશીલા તરફ બન્નેને માન હતું એટલે આ પ્રસંગ પાછળ રહેલી ઘટનાઓ માટે મનમાં એમને ઊંડે દુઃખ થતું, પણ નવી વહુ આવીને એમના ઘરને ઉજાળશે એનો એમને સંતોષ હતો. ડોસાને ખાસ તો મીઠું કાલું બોલતા, હસતા ને ઘરમાં દોડાદોડ કરી મૂકતા પૌત્રની કલ્પના એટલી સુમધુર અને આનંદદાયક લાગતી કે સામાન્ય રીતે ઓછું બોલતા અને ઘરની વાતો ને ગૂંચવણોથી દૂર રહેતા એમના જીવનમાં પણ આ પ્રસંગે થોડો ઉલ્લાસ પ્રગટાવ્યો.

કિરણ આ બધી ધમાલ પ્રત્યે, અજાણ્યા વાતાવરણ પ્રત્યે શંકિત અને ભયભરી નજરથી જોઈ રહ્યો હતો. આ બધું શું થાય છે એની એને પૂરી સમજણ પડતી નહિ, પણ જે થતું હતું એ એને સારું નહોતું લાગતું. જેમ જેમ ઘરમાં ધમાલ વધતી ગઈ અને લગ્નનો દિવસ નજીક આવતો ગયો, એમ એ વધારે ને વધારે એકલો બનતો ગયો. બધાં એની તરફ ધ્યાન આપતાં પણ એ એની શારીરિક જરૂરિયાતોને સંતોષવા અને બહેલાવવા પૂરતું. એના મનમાં શા પ્રવાહ ચાલી રહ્યા છે એ જાણવાની કોઈને કુરસદ નહોતી. અનંત ક્યારેક, વખત મળે ત્યારે એને બોલાવીને પાસે બેસાડતો અને એને હસાવવાના મિથ્યા પ્રયત્નો કરતો, એના મનને જાણવા મથતો. પણ ઊંડી દુઃખભરી આંખોની નજર સિવાય કિરણ પાસે બીજું શું હતું ? અને લગ્નના આગલે દિવસે એ અનંત પાસે આવ્યો ત્યારે એણે એવી તો

વેદના ભરપૂર દષ્ટિએ અનંત સામે જોયું કે અનંતની આંખમાં પાણી ભરાઈ આવ્યાં. સુશીલાના મૃત્યુ સમયે એ જેટલું નહોતો રડ્યો એટલું એ ત્યારે રડ્યો. આ સૌંદર્યભર્યા બાળકની ભરપૂર કરુણતાથી એનું મન એટલું તો હલી ઊઠ્યું કે એને ઘડીભર લગ્ન ન કરવાનો વિચાર થઈ આવ્યો. પણ એ સમજતો હતો કે લગ્ન ન કરવાથીયે કશો અર્થ નહિ સરે. એટલું જ નહિ, બાળકના જીવનમાં ફરી આનંદનું અજવાળું ફેલાવવાની સંભવિતતા પણ લગ્ન ન કરવાથી નાશ પામતી હતી. બીજે દિવસે લગ્ન માટે જાન ઊપડી ત્યારે અનંતના મનમાં કિરણનું પોતે કંઈક સારું કરી રહ્યો છે એ સાથે એનો દ્રોહ પણ કરી રહ્યો છે એવી ભાવના હતી. છેલ્લા બે દિવસથી કિરણની જિંદગી વિષે વિચારવામાં એ એટલો નિમગ્ન થઈ ગયો હતો કે એ લગ્ન પોતાને માટે નહિ પણ કિરણ માટે કરે છે એવી ભ્રમણા એના મગજ પર છવાઈ હતી, અને એની સામે કાંઈ પ્રશ્ન હોય તો આ લગ્ન કિરણ માટે કેટલાં સફળ નીવડશે, એ જ હતો.

સરયુને આંગણે જાન આવી પહોંચી, અને એક બારીમાંથી છાનામાના, અનંતને ઘણી વાર જોયો હતો છતાંય નવોઢાની આંખે સરયુએ ફરી એને જોઈ લીધો. એના કુમારી-માનસમાં તો લગ્નજીવનની કેટલીય સોનેરી કલ્પનાઓ આલોખાતી હતી. જીવનને પ્રેમ અને આનંદથી છલકાવી દેવાના એને કોડ હતા. પણ એની બધી કલ્પનાઓ એક અપંગ બાળકની યાદે મેલી બની જતી હતી. એના પ્રત્યે એના મનમાં સહાનુભૂતિ અને કરુણા હતાં, છતાંય લગ્નના પ્રથમ રસઝરતા દિવસોમાં એવી જવાબદારીનું અસ્તિત્વ એને ખૂંચ્યા કરતું. બાળક અપંગ ન હોત તો શરૂઆતના દિવસોમાં એને મોસાળ પણ મોકલી શકાત. થોડા સમય પછી એ એને પાછો બોલાવી લેત. અલબત્ત, એ પોતાના બાળકમાં અને આ બાળકમાં ક્યાંય ભેદ નહિ રાખે, પૂર્ણ સ્નેહથી એની સંભાળ લેશે; પણ લગ્ન પછીના તરતના દિવસો માટે એણે મનમાં જે રંગીન કાવ્યો ગૂંથ્યાં હતાં, તેવે વખતે થોડા સમય પૂરતીયે એ બાળકને સંભાળવાની ગંભીર જવાબદારી ન હોત તો કેટલું સારું થાત, એમ એને મનમાં સતત થયા જ કરતું. અચાનક એને સૂઝ્યું કે બાળક માટે શરૂના દિવસોમાં એક સારી બાઈ રાખવાનું એ અનંતને સમજાવી શકશે; અને અનંતની મા વગેરે તો હતાં જ, એટલે બહુ ચિંતા તો નહિ કરવી પડે. અનંત સિવાય એના ઘરનાં બીજાં માણસોનો એને ઝાઝો પરિચય નહોતો, પણ સહુને માટે એણે સારી જ કલ્પના કરી અને ભાવિ જીવનની પગદંડીને આશાનાં ફૂલથી બિછાવી દીધી.

આખરે એનાં ને અનંતનાં લગ્ન થઈ ગયાં. માતાપિતા અને ભાઈબહેનોની આંસુભીની વિદાય એ લઈ રહી હતી, ત્યારે વ્યવહારુ માતાએ ધીમે સાદે એને કહ્યું : ‘બને તો પેલાને થોડો વખત મોસાળ રાખવાનું થાય એમ કરજે. અત્યારથી તારી જાતને એમાં ગૂંચવી દઈશ નહિ.’ અને આવું કહીને પોતાની વાતને પોતે જ સમર્થન આપતી હોય એમ બાજુએ રહીને બબડી : છોકરી બિચારી જાતે જ હજુ બાળક જેવી છે, ત્યાં એ બીજા બાળકની સંભાળ શી રીતે રાખી શકે ? ને તેમાંયે આ તો અપંગ. બન્નેને હેરાનગતિ થાય એના કરતાં તો બાળકને મોસાળ મોકલવું જ સારું ને !. સરયુએ ડોકું ધુણાવ્યું અને બધાંને પગે લાગી, બધાંના આશીર્વાદ પામી દુઃખ અને આનંદના ન સમજાય તેવા મિશ્ર ભાવથી ભરેલા હૈયે તે ગાડીમાં જઈ બેઠી. ગાડી ઊપડી અને થોડી વાર પહેલાં માતાપિતાની હતી એ સરયુ અનંતની બનીને અજાણ્યા લોકો વચ્ચે પોતાનું સ્થાન શોધવા ચાલી ગઈ.

ઘેર જ્યારે બધાં આવી પહોંચ્યા ત્યારે રાત પડી ગઈ હતી. નવી વહુને સહુએ પ્રેમથી સત્કાર કર્યો. ઘરડાં સાસુસસરાએ બન્નેને આશીર્વાદ આપ્યા. મોટી નણદે હસતાં હસતાં કહ્યું : ‘લાગો છો તો સાક્ષાત લક્ષ્મી જેવાં !’ અને એણે હેતથી ઓવારણાં લીધાં. અજાણ્યા ઘરમાં પ્રથમ પ્રવેશ સરયુને સુખકર લાગ્યો, પણ તરત જ એને આ સુખી વાતાવરણની વચ્ચે પેલા અપંગ બાળકનો ખ્યાલ આવ્યો – પગ ઘસડતો, બોલી ન શકવાને લીધે ગળામાંથી ઉ ઉ એવો અવાજ કાઢતો, બધાં તરફ લાચારીભરી નજર ફેંકતો, પોતાની અપંગતા અને નિરાધારીને ડુદનના લંબાયેલા સૂરમાં વારંવાર વ્યક્ત કરતો.... કલ્પના એને સારી લાગી નહિ. ખૂબ સમભાવ રાખવા છતાંયે જરા સૂગ થઈ આવી. કોને ખબર, આખો વખત કેવીયે જગ્યાએ રમ્યા કરતો હશે, વારંવાર કેવો ગંદો થઈ જતો હશે ! એને પોતાને મા માનીને એ કોઈક વાર એના અસ્વચ્છ, ધૂળવાળા હાથે આવીને વળગી પડે તો ?

અણગમાથી એનું મન ભરાઈ ગયું. ના, પોતે એના પ્રત્યેની ફરજ ચૂક્યા વિના પોતાના સુંદર દિવસોને સંભાળી લેશે. ને તે જ રાત્રે બાઈ રાખવા માટે અનંતને કહેવાનો તેણે વિચાર કર્યો. પણ એના વિષે આટલું વિચારવા છતાંય એ દેખાયો નહિ ત્યારે કુતૂહલથી એની આંખો ચારે બાજુ ફરી વળી. પેલું અણગમો પ્રેરતું દૃશ્ય હમણાં જ દેખાશે એવું એને હરપળે થયા કર્યું. પણ ત્યાં એણે સાંભળ્યું.

અનંત પૂછતો હતો : 'કિરણ ક્યાં, મા ?' એ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળી રહી. માનો ઉત્તર આવ્યો : 'એ તો ક્યારનોય સૂઈ ગયો છે.' સરયુને સહેજ નિરાંત વળી.

નવા જીવનના પ્રારંભની મંગલ ઘડીઓમાં એને પેલું ન ગમતું કાંઈ પણ જોવાની પરિસ્થિતિ આવી નહિ એટલે એનું મન જરા હળવું બન્યું. પણ એ બાળકને જોવાની ઉત્સુકતાએ એનામાં ખૂબ હતી, એટલે જરા વાર એમ પણ થયું કે ઘરમાં એ છે જ, અને આવતી કાલે તો એને જોવાનો જ છે, તો આજે રાતે જ એ જોવા મળ્યો હોત તો શો વાંધો હતો ?

એકાએક એને ખ્યાલ આવ્યો કે આ ઘડીએ પતિ વિષે વિચારવાને બદલે એનું બધું ધ્યાન બાળક પર જ કેન્દ્રિત થઈ ગયું હતું. મનમાં ને મનમાં એ પતિની આવી અવગણના કરવા માટે જરા શરમાઈ અને મોડી રાતે, સત્કારનો અને મંગળપૂજાનો બધો વિધિ પતી ગયા પછી, અનંતના સાન્નિધ્યમાં પ્રથમ વાર એ જઈ ઊભી ત્યારે પતિના પ્રેમમાં પોતાની જાતને ગોપવી દેવાને એનું સમસ્ત સ્ત્રી-હૃદય વ્યાકુલ બની ગયું. એ કિરણને ઘડીભર ભૂલી ગઈ. પોતાના પ્રતિ મંડાયેલી એની મીટમાં અનંતે સ્નેહ અને વિશ્વાસની એવી સભરતા જોઈ કે એ પોતાની જાતને ધન્ય માની રહ્યો અને એને થયું : કિરણને પણ એ સાચવશે અને એના અપંગ અસહાય જીવનને પોતાના માતૃપ્રેમથી ભરી દેશે. પછી તો પ્રથમ મિલનની સુહાગી પળોમાં સરયુ બધું જ ભૂલી ગઈ, અને બીજી કશી વાતો કરવા માટે વાતાવરણ રહ્યું નહિ.

બીજે દિવસે વહેલી સવારે સરયુ નીચે આવી. સાસુ સિવાય કોઈ ઊઠ્યું નહોતું. બંધ બારીબારણાં ઉઘાડી સાસુજી અંદરના એક ઓરડામાં માળા ગણતાં, નમેલી આંખે બેઠાં હતાં. સરયુ ઘડીભર એ જોઈ રહી, અને પછી ઘરનું પૂરેપૂરું અવલોકન કરવા ચારે બાજુ નજર ફેરવવા લાગી. એટલામાં એણે જોયું કે ઓસરીના છેડા પર બેઠો બેઠો એક સુંદર બાળક આકાશના આછા લાલ રંગ તરફ લીનભાવે જોઈ રહ્યો છે. સગાંમાંથી કોઈનો છોકરો હશે એમ માની એ ત્યાં જઈને ઊભી રહી. વાંકડિયા, પાણીની લહેર જેવા વાળની નીચે એણે એક શ્વેત કમળના ફૂલ જેવો ચહેરો જોયો. સમગ્ર ચહેરા પર મૃદુતાની આછી વાદળી ઢળી હતી. એની ભૂરી આંખોમાં કોઈ અજાણી વેદના આવીને સ્થિર થઈ ગઈ હતી. બે ગાલ ઉપર બે નાનકડાં અશ્રુબિંદુ કમળની પાંદડી પર ઝાકળ જેવાં લાગતાં હતાં. નીલા રંગનું એક વસ્ત્ર એણે પહેર્યું હતું, અને પગ લાંબો રાખીને એ બેઠો હતો. એનો આખોવે દેખાવ એટલો મનોરમ હતો કે એને લાગ્યું, જાણે સામે પથરાયેલી વિશાળ ધરતીમાં પગદંડી જેની ખોવાઈ ગઈ છે, અને મા જેની વિખૂટી પડી ગઈ છે એવો એક દેવ બાળક એની માને ઝંખતો ગગન પર દષ્ટિ માંડીને બેઠો છે, અને એની આંખોમાંથી આંસુ વહે છે.

સરયુના અંતરમાં માતૃત્વની નિગૂઢ વેદનાની છાલક વાગી. બાળક પાસે બેસી જઈ એણે એનું મોં સ્નેહપૂર્વક પોતાની તરફ ફેરવ્યું. મમતાભર્યા કંઠે એ બોલી : 'તાડું નામ શું ?' આકાશ તરફથી નજર વાળી લઈ કિરણ સરયુ તરફ જોઈ રહ્યો. સરયુએ મીઠું હસીને કહ્યું : 'નામ નથી કે શું તારે ?' કિરણ કાંઈ બોલ્યો નહિ. ચૂપચાપ એ જોઈ જ રહ્યો. સરયુને થયું, આ કદાચ એની નાણંદનો દીકરો હોય.... આવા સરસ બાળકની માતા હોવા માટે મનમાં એ કેટલો બધો ગર્વ અનુભવતી હશે ! અને પછી ખૂબ પ્રેમાળ હાસ્ય કરી બાળકનું મોં છાતીસરસું ખેંચી લઈ એ બોલી : 'મારી સાથે નહિ બોલે કે ?' આ વખતે કિરણ હસ્યો..... એ જ પેલું ચિરસુંદર મધુર સ્મિત. આ સ્ત્રીના પ્રેમમાં એને એની મા જીવતી થતી લાગી. મા જ જાણે નવે વેશે એના સ્મિતનો ઊજળો પ્રત્યુત્તર આપવા પાછી ચાલી આવી છે. ને ઘણે મહિને આજ પહેલી વાર એ ફરીથી એના એ જ અસ્ફુટ સ્વરે બોલ્યો : 'મા.....' આશ્ચર્યથી સરયુએ જોયું કે એ બોલી શકતો નહોતો, અને એના લંબાયેલા પગ ચેતનહીન હતા. વિસ્મયથી, ક્ષોભથી એ એક પળ બેભાન જેવી થઈ ગઈ. જેની પોતે આટઆટલી કલ્પના કરી હતી, અણગમાભર્યા ચિત્રો મનમાં દોર્યાં હતાં એ આ જ બાળક હતો ! આટલો સુંદર ! આટલો નિષ્કલંક ! આવેગથી એણે કિરણને પોતાની છાતી સાથે વળગાડી દીધો અને ઊંડા પ્રેમથી એના લલાટ પર ચુંબન કર્યું. એની આંખોમાંથી બે બિંદુ કિરણને માથે સરી પડ્યાં. કિરણે પ્રસન્નતાથી આંખ બીડી દીધી. એ જ વખતે અનંત બારણામાં આવ્યો, અને એ બન્નેને પ્રેમસમાધિમાં લીન થયેલાં જોઈ, ધીમે પગલે, હર્ષ છલકતે નયને પાછો વળી ગયો.
